

PALLAGI LÁSZLÓ

SOM TELEPÜLÉS TÖRTÉNETE A SZOVJETRENDSZER KIÉPÜLÉSÉNEK IDEJÉN (1944-1953)

Az 1945–53 közötti korszak Kárpátalja, s azon belül a somi község történetének is egyik legszomorúbb és legnehezebb időszakát képezte. 1945. június 29-én Moszkvában aláírták azt a szovjet-csehszlovák egyezményt, amely biztosította Kárpátalja Szovjetunió általi bekebelezését,¹ s ezáltal a kárpátaljai magyarság újfent egy idegen ország uralma alá került. A II. világháború évei alatt is rengeteg szenvedésben és nélkülözésben kellett élnie a vidék lakosainak, de gyötrelmeiket össze sem lehet hasonlítani a szovjet éra első éveiben átélt megpróbáltatásokkal.

1944. november 18-át követően Kárpátalja egész területéről, így a Beregszásztól 22 km-re fekvő Beregsomból is tömegesen indították útjukra, a pusztulás útjára a munkaképes férfilakosságot az orosz halállágerek felé.²

A falvakban maradt lakosságnak nem „csupán” a szeretteik elvesztését kellett feldolgozniuk, de egyedül kellett szembenézniük a mindennapi élet viszontagságaival is. A gyerekekre, az asszonyokra és az idősekre vártak a szántóföldek, nekik kellett vetni, aratni, minden nehéz férfimunka az ő nyakukba szakadt, s erejüket felülmúló problémákkal kellett megküzdeniük.³ *„Bizony nehéz volt az élet abban az időben. Amék asszony tudta, az valahogy megművelte a földjét, de hát mit értünk mi ahhoz. Én még csak 14 éves voltam, szegény anyánk épp hogy el tudott minket tartani, mivel apámat s a bátyámat is elvitték a lágerbe.”*⁴

A második világháború után az emberek magángazdálkodással kezdtek el foglalkozni más megélhetési lehetőség hiányában, ám ez korántsem biztosított számukra magas színvonalú életkörülményeket. Somban ekkor még pékség sem működött, így igen nagy problémát jelentett a napi „falat kenyér” előteremtése is. Az asszonyok gyermekeikkel együtt jártak ki a mezőre és verejtékes munkával, sarlóval vágták le a megtermett gabonát, majd otthonaikba vitték és kicsépeltek azt. Ám akadtak olyan családok, akiknek még az ehhez szükséges „technika” sem adatott meg, ezért arra kényszerül-

tek, hogy csépeletlen gabonából készített kenyeret tegyenek az asztalra. *„Szegény édesanyám megcsinálta a kenyeret, vagy a spóron a pászkatát, de az ahogy kinézett! A pászkból és a kenyérből is állt kifelé a zabnak a kalásza, a kenyeret meg, ha falhoz vágta volna valaki, hát az rögtön odaragadt volna olyan nyúlós volt, de megettük ezt is, örültünk, hogy van mit enni. Senkinek nem kívánom azt az életet.”*⁵

A somi lakosság a sorra felmerülő problémák dacára sem gyengült el, egymás után küzdötték le a nehézségeiket egy szebb, boldogabb élet reményében. Megművelték a földeket, a hegyen szőlőtermesztéssel foglalkoztak és a családok kölcsönösen kísértették egymást.⁶

Ám hiába várták reményekkel telve a jövőt, az embereknek ismét szembe kellett nézniük a keserű valósággal. 1947 őszén a lakosság még bevethette földjeit, de a betakarítás már másra hárult, mivel 1948 tavaszán Somban megalakult az Engels kolhoz, s birtokba vette a mezőgazdasági földeket.⁷ A szövetkezeti szervezés kissé nehézkesen indult, mivel az emberek nem kaptak megfelelő tájékoztatást az új rendszerről és a szükséges teendőkről. A lakosság kezdetben vonakodott, de az állandó „agitáció” meggyőzte a parasztokat a kolhoz szükségességéről. A kolhoz első elnöke id. Simon János lett, az ellenőrző bizottság elnöki tisztségét pedig a falu tanítója, Papp Jenő látta el.⁸

Ezzel egy időben kezdetét vette a kuláktalanítás. Elkobozták a föld megműveléséhez szükséges alapvető szerszámokat: ekét, cséplőgépet, sarlót, sőt még az igásállatokat is, továbbá kulákká nyilvánítottak minden egyes lakost, akinél valamilyen földművelésre alkalmas eszközt találtak. *„Szegény Baksa Endre bátyámtól is elvették a lovát, s az összetákoltt ekéjét is. Ráfogták, hogy kulák, pedig csak nehézkesen művelte a földjét. Volt olyan, hogy éjszaka ment szántani s az eke szarvára akasztotta a lámpást, hogy lásson valamit, hát az ilyen ember kulák? Hát nem kulák!”*⁹

A kuláktalanításban nagy szerepet játszottak a helyi besúgók, akik jól tudták, hogy melyik család milyen földművelési eszközzel rendelkezik. Ezek később azzal magyarázták tettüket, hogy kényszer alatt cselekedtek, s ha nem engedelmeskedtek volna a hatalom kérésének, akkor a családjuk „fizetett” volna meg érte.¹⁰

Az újonnan létrejött szervezet a lakosságtól elkobzott eszközöket használta fel a föld megmunkálásához, s kivágatták a hegyen termő értékes szőlőfajtákat is. Öröm az ürömben, hogy a kolhoz munkalehetőséget biztosított a somi lakosság jelentős részének, ám a fizetés eleinte igen csak ke-

vésnek bizonyult. „Az emberek egy évben egyszer kaptak fizetést a kolhozban, ősszel. 30 kopekot kaptak, azt is vidomosztyra, ami annyit jelentett, hogy olajba, vagy borba, esetleg élelmiszerben fizette ki a kolhoz azt a 30 kopekot. Mire fizetésre került sor, az emberek többsége már rég leitta, vagy leette azt a pénzt, sőt az sem volt ritka eset, hogy valaki már a következő évi fizetést is felélte.”¹¹

A nehéz megélhetési körülmények ellenére az 1947-48-as évek boldog pillanatok is tartogattak a település lakosainak, hiszen ekkor érkeztek haza a láger túlélői: apák tértek haza gyermekeikhez, férjek a feleségükhöz, fiúk a mátkájukhoz és szerető szüleikhez... ám voltak, akik hiába várták haza az elhurcoltakat. A hazatértek közül is sokan csak önmaguk árnyékaként folytathatták életüket, mivel lényük egy részét örökre elvesztették a szenvedések, megpróbáltatások hatására. Részben ennek is betudható, hogy nem történt számottevő javulás az emberek alacsony életszínvonalában. „Somban egy üzlet működött az 1940-es évek végén, de abban igen kevés volt a termék, bár még pénz sem nagyon volt akkoriban, még ha akartunk is venni valamit. Később mikor már pénz volt, akkor meg áru nem volt. Az emberek ugyanabba' a ruhába' jártak, volt olyan, hogy még rongy se volt, amivel befódhattuk volna az elszakadt ruhát. Nem voltak még akkor ezek a színes ruhák. Ha megkopott a ruha, édesanyám betette a fazékba és megfestette, már ha volt festék. Beregszászból járt ki egy vénasszony úgy hiftuk, hogy festékesasszony, és ő árulta a festéket.”¹²

A háború utáni években az átlagosnál is magasabbra növekedett az éhezők száma a községben, így az asszonyok minden ehető, vagy annak tűnő dologból megpróbáltak ételt készíteni. „Nagy volt az éhezés. Az asszonyok zabból, tengeridarából, s amiből tudtak, kenyeret készítettek. De még azt is alig volt mivel megkenni, zsír az nem volt, mivel kevés embernek volt disznaja, esetleg szilvalekvárral kenhettük meg a nyúlós kenyeret. Ezen kívül egy kis krumpli, esetleg rántott paszuly vagy egy kis pergeltleves volt az emberek mindennapi betevője. Húst ritkán ettek akkoriban. Emlékszem, szegény édesanyám csinálta volna megfele a rántást, oszt elpattant a lábos a tűzön, mert nem volt zsír, amit a rántás alá tett volna.”¹³

A szovjetrendszer abnormalitását hűen tükrözi az a tény, hogy míg élelmiszer s ruházati cikkek terén a lakosság hiányt szenvedett, addig jól el volt látva például petróleummal. „Hiába vezették be már a csehek idején a villonyt a faluba, az oroszok mégis minden héten osztották a petróleumlámpába való petróz az embereknek. Inkább kenyeret osztottak vóna helyette,

annak több hasznát vettük vón. De mégis a petrót osztották, pedig tudták, hogy már van villony a faluba, hát nem tudtunk mit csinálni a sok petróval, s azzal tüzeltünk télen a spórban, nyáron meg tengerigóréval és dohánnyal.”¹⁴

Az 1950-es évtől jelentős változások vették kezdetüket a településen, hiszen a Szovjetunió itt is hozzálátott a „nagy újjáépítéshez”, aminek köszönhetően két malommal és egy nagy kapacitású pékséggel is gazdagodott a falu.¹⁵

A somi pékség a Beregszászi járást volt hivatott ellátni kenyérrel és egyéb pékáruval, ami jelentős bevételi forrást és munkahelyeket biztosított a községnek. Közel 150 munkás dolgozott itt napi négy műszakban, és kenyeres autókkal szállították ki a különböző lisztből és eltérő recept alapján előállított kenyeret a járás számos településére. A minőségi kenyér előkészítésének érdekében a Beregszászban, Ungváron és Ternopilban működő malmokból szállították a lisztet a beregsomi pékségbe.¹⁶ Ezáltal megoldódni látszott a falu étkeztetésének problémája, ami részben a kolhoz olajozottabb működésének volt betudható.

Az 1950-es évektől a somi hegyen újfent minőségi szőlőtők foglalták el helyüket, melyet jó áron tudtak értékesíteni, a palackozott bort pedig megrendelésre szállították a Szovjetunió különböző területeire. Nem volt lugasított szőlő a hegyen, de legalább 30 fajtája termett meg itt: kadarka, bakator, rizling, leányka, muskotály, oportó, delavári, izabella stb. A szőlő trágyázása nem volt egyszerű feladat – az emberek háton hordták fel a hegyre a szekéren odaszállított trágyát. *„Ez a szőlőhegy édenkertje volt a községnek és az itt szőlőterületet vásárló szomszédos faluknak. Mindenkinek az egészségesen kiépített gyepről nem lehetett felmenni, csak a megengedett kisajtókon át, illetve a főkapun, melyet egy állandóan vigyázó szőlőőr / kerülő / állandó ottlétével őrzött, s akinek joga volt a gyanús egyének táskájába is belenézni.”¹⁷*

A szovjet éra előtti időszakban a szüret az egyik legjobban várt foglalatosságot jelentette a lakosok számára. Az emberek énekeltek, óbort fogyasztottak, miközben a dolgukat is lelkiismeretesen elvégezték, a leszedett szőlőt kádakba gyűjtötték, melyeket ökrös- vagy lovas kocsikon szállítottak be a faluba. Ám a szovjetek állami tulajdonba helyezték a szőlőkeretet, melyet továbbra is a falu közössége gondozott ugyan, de a tőkék már nem az embereknek, hanem a szovjet népgazdaságnak termelték a hasznot, így érthető, hogy a korábbi odafigyelés nem volt jellemző a szüretelőkre és csak felszínesen gondozták a szőlőültetvényt. Ez is nagyban hozzájárult

annak későbbi eltűnéséhez.¹⁸

Az 1940-es évek csapásai után 1951-ben újfent bőséges és jövedelmező volt a gabonatermés. *„A falusiak többsége ugyebár kolhoztag volt, és a kolhoz a tagoknak az ott ledolgozott munka fejében adott némi terményt, vagy esetleg egy pár malacot is elhozhatott valaki, fizetése fejében. Az igaz, hogy még akkor sem volt az a gazdag világ, s a bolt kínálata sem volt valami bőséges, de legalább már volt mit enni az embereknek, s nem kellett éhezni.”*¹⁹

Som lakossága még a válságos időszak alatt sem hagyta elveszni legnagyobb kincseit: a nemzeti identitását és kultúráját. 1945-től magyar tan nyelvű elemi iskola is működött a községben, majd 1951-től, az új reformokat követően a Somi Általános Iskola vette át a helyét. Az 1900-as évek közepétől Papp Jenő Illés Mihállyal közösen töltötte be a tanítói állást, de néhány évvel később a község iskolája nyolc osztályosra, a helyi tantestület pedig 13 tagra bővült. A dolgozóknak esti iskolát szerveztek, hogy munkahelyi megszakítás nélkül is meg tudják szerezni az iskolai végzettséget.²⁰

1949-ben megalakult a községi könyvtár, első könyvtárosa Kődöböcz Gizella lett. A könyvtár jelenlegi könyvvállományát 10 ezer példány képezi, melynek megközelítőleg a fele magyar nyelvű könyv.²¹

1950-ben felépült a somi kultúrház, amelyben mozi és énekkar is működött. Az énekkar Sütő Kálmán szervezésében jött létre, a tagok ismert népdalokat énekeltek a különböző falusi ünnepeken, összejöveteleken. Nem ritkán író-olvasó találkozóra is sor került a kultúrház falain belül.²²

A faluban üzletek nyitották meg kapuikat és a régi nádfedeles házikók helyét idővel modern lakóházak foglalták el. Ám az elért pozitívumok ellenére a szovjet éra számos viszontagságot okozott a lakosok számára, akik félték a besúgóktól és a kommunista párt embereitől. *„Az emberek még a saját házukban sem mertek beszélni a kommunistákról, úgy tartottuk abban az időben, hogy még a falnak is füle van. A faluban nagyon sok besúgó volt, és a munkahelyeken sok megfigyelő. Nem lehetett tudni, hogy ki barát és ki ellenség, sok volt a kétszínű ember. Az ember még a rokonában sem bízhatott meg, mivel sokan elárulták a másikat azért, hogy gazdagságra, esetleg hatalomra tegyenek szert. Tehát félelemben éltek az emberek, mivel akire valamit rágyanusítottak azt úgy elvitték, hogy a legtöbbszörét vissza sem hozták.”*²³

A somi lakosság történelmének egyik legnehezebb időszakát jelentette a sztálini éra, rengeteg szenvedést és kínt kellett átélniük az embereknek, s

mindezt az anyaországtól távol, idegen megszállók uralma alatt. A falu lakosai akkor még biztosra vették a kisebbségi lét ideiglenességét, s meg voltak győződve a visszacsatolásról, ám a múltó évek a meggyőződést reménnyé változtatták, mígnem a kósza remény is utópiának bizonyult csupán, de az anyaországtól való elszakadás nem jelentette és nem jelentheti nemzeti identitásunk és magyarságtudatunk elvesztését, nem szabad engednünk a befulladásági kísérleteknek és talpon kell maradnunk, magyarnak – Kárpátalján.

Jegyzetek:

- ¹ Móricz Kálmán: Kárpátalja sorsfordulói. Hatodik Síp Alapítvány, Budapest, 2001, 134. o.
- ² B. Sándor, D. György, K. Elemér, K. Erzsébet, M. D. Erzsébet, T. Zsuzsanna: „Otthon a könny is édes”. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2009, 7. o.
- ³ Sütő Kálmán kézírata: Óda mely történelem, Beregsom, 1990.
- ⁴ Adatközlő – Kovács Irén somi lakos, szül. 1928.
- ⁵ Adatközlő – Ködöböcz Gyula somi lakos, szül. 1936.
- ⁶ Sütő Kálmán kézírata: Óda mely történelem, Beregsom, 1990.
- ⁷ Adatközlő – Balogh Gizella somi lakos, szül. 1931.
- ⁸ Adatközlő – ifj. Simon János somi lakos, szül. 1938.
- ⁹ Adatközlő – Ködöböcz Gyula somi lakos, szül. 1936.
- ¹⁰ Adatközlő – Balogh Gizella somi lakos, szül. 1931.
- ¹¹ Adatközlő – Ködöböcz Gyula somi lakos, szül. 1936.
- ¹² Adatközlő – Kovács Irén somi lakos, szül. 1928.
- ¹³ Adatközlő – Ködöböcz Gyula somi lakos, szül. 1936.
- ¹⁴ Adatközlő – Sütő Berta somi lakos, szül. 1930.
- ¹⁵ Sütő Kálmán kézírata: Óda mely történelem, Beregsom, 1990.
- ¹⁶ Adatközlő – Hegedűs Attila somi lakos, szül. 1942.
- ¹⁷ Adatközlő – Ködöböcz Gyula somi lakos, szül. 1936.
- ¹⁸ Adatközlő – Istvánfi Margit somi lakos, szül. 1931.
- ¹⁹ Sütő Kálmán kézírata: Óda mely történelem, Beregsom, 1990.
- ²⁰ Botlik József – Dupka György: Magyarlakta települések ezredéve Kárpátalján, Intermix Kiadó, Ungvár – Budapest, 1993, 63. o.
- ²¹ Sütő Kálmán kézírata: Óda mely történelem, Beregsom, 1990. Botlik–Dupka, 1993:… i.m. 63. o.
- ²² Botlik – Dupka, 1993: …i.m. 63. o.
- ²³ Adatközlő – Kovács Irén somi lakos, szül. 1928.
- ²⁴ Adatközlő – Ködöböcz Gyula somi lakos, szül. 1936.